

KARAAĞAÇ ARAP (NUSAYRİ) ALEVİLERİNDE ÖLÜM İNANÇLARI VE RİTÜELLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Halil Altay GÖDE*, Hüseyin Kürşat TÜRKAN**

Öz

Türk folklor araştırmalarının temel amaçlarından birisi mahallî kültürel unsurları ulusal kültüre, ulusal kültürel unsurları da evrensel kültüre taşımaktır. Bu sürecin başlangıcı olan mahallî kültür araştırmaları, küreselleşme sürecinde yerel unsurların öneminin giderek artmasıyla daha da değerlenmiştir. Akdeniz bölgesinde yer alan Hatay/Antakya, gerek tarihsel süreçlerde kazandığı önem gerekse de coğrafi konumu nedeniyle kavimler kavgası ve giderek uygarlıklar beşığı özelliğine kavuşması bakımından halk edebiyatı ürünlerinin oluşumu ve icra edilmesinde de önemli özgünlükler arz eder. Bu ürünlerin ortaya çıkmasında binlerce yıllık etkin dinsel ve toplumsal birikimlerin harmanlanmasının ve sürekli sentezlerin oluşmasının büyük payı vardır. Yöreye özgü somut ve soyut kültür değerleri araştırmalara konu edilmiştir. Hâl böyleyken Hatay'daki nüfusun ciddi bir bölümünü oluşturan Arap Alevilerine (Nusayri) ait gelenek, görenek ve dinsel icra biçimleri araştırmacıların dikkatini sıklıkla çekmiş; ancak halkbilimi açısından bu alanla ilgili bir araştırma henüz yapılmamıştır. Makalemizin konusu olan Arap Alevileri, yani Nusayri Aleviler başta Hatay ve Hatay'ın ilçeleri olmak üzere Türkiye'nin birçok farklı yerinde yaşamaktadırlar. İlaveten Arap Alevilerinin Suriye'de yaşadıklarını belirtmemizde de fayda vardır. Makalemizde Hatay'ın İskenderun ilçesine bağlı Karaağaç beldesinde yaşamını sürdüren Arap Alevilerinin ölüm inançları, cenaze uygulamaları, defin işlemleri, definden sonra yapılan uygulamalar ve ritüeller üzerinde bizzat alan araştırması yapıp başta yörenin tanınmış inanç önderlerinden biri olan Şeyh Hüseyin Şanlı olmak üzere konuyla ilgili bilgi alabileceğimiz diğer inanç önderi olan şeyhlerle de görüşülerek makale oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Hz. Ali, Hatay, İskenderun/Karaağaç, Arap Aleviliği, Nusayrilik, ölüm, cenaze, yıkama, defin, yas, uygulamalar

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Isparta/Türkiye, halilgode@sdu.edu.tr

** Öğretim Görevlisi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Hatay/Türkiye, hkturkan@mku.edu.tr
DOI:10.12973/hbvd.73.144

A STUDY ON DEATH BELIEFS AND RITUALS IN ARAB (NUSAYRI) ALEVIS OF KARAAGAC

Abstract

One of the main objects of Turkish folklore research is to move the local cultural elements to the national culture and to move the national cultural elements to the universal culture. The local cultural studies which are the beginning of this process are valued more and more in the process of globalization with the increasing importance of the local elements. Located in the Mediterranean region Hatay/Antakya, with the emphasis on both historical processes and the geographical location of the property due to the cradle of civilizations, nations, and gradually regain junction formation and in the exercise of its products is also important in terms of originality of folk literature is offered. The continuous synthesis of the blending and thousands of years social formation of departs have a great role in the emergence of these products. Tangible and intangible cultural values peculiar to the region have been subject to research. Disturbingly up a large part of the population in Hatay Arab Alevis (Nusayri) of the customs, traditions and religious forms of execution have often attracted the attention of researchers, but yet there has not been a study of this area in terms of folklore yet. The main subject of this work is Arabic Alevis namely Nusayri Alevis who live in many different parts of Turkey especially in Hatay and its districts. In addition, it is necessary to point out that they also live in Syria. In this work the death beliefs, funeral practices, sepulchre traditions and rituals of Alevis who live in Karaagac town in Hatay are personally investigated. Seyh Hüseyin Sanlı, the most famous of faith leader in this region, and other seyhs about this subject to whom we could get information, were visited for this work.

Key Words: Alevis, Hz. Ali, Hatay, İskenderun/Karaagac, Arabic Alevism, Nusayris, death, funeral, washing, sepulture, lament, practices

Giriş

Ölüm, sürekli iç içe, karşı karşıya olunmasına rağmen üzerinde zorunlu kalınmadıkça konuşulmayan bir konudur. Ölüm ile yaşam arasındaki bağlantı, bu iki kavramın tanımlarında kendini çok iyi sergilemekte ve yaşamı tanımlamadan ölümü tanımak veya anlamlandırmak mümkün görünmemektedir. Ölümü genel anlamıyla “yaşamın olmaması” biçiminde tanımlamak çok pratik bir çözüm gibi görünmesine rağmen detaylı bir tanımın yapılamaması da bu konunun gizeminden kaynaklanmaktadır (Türkan, 2012: 3026). İnsan hayatının üç önemli geçiş dönemi vardır ki bunlar: “Doğum”, “evlenme” ve “ölüm” dür. Bu üç önemli geçişin çevresinde birtakım âdet, ayin, tören ile dinsel ve kimi yerde büyüsel işlem kümelenmekte ve söz konusu geçişleri yönetmektedir. Bunların hepsinin amacı, genelde insanın yeni durumunu kutlamak ve kutsamak, aynı zamanda da onu, “geçiş” sırasında yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Böylece, geçiş dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler ve törenler, araştırılan ülkenin, coğrafi bölgenin ya da

kent, ilçe, köy gibi daha küçük toplumsal ünitelerin farklılıklarının ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır (Örnek, 1971: 11). Ölüm, hayatın başlangıcı olan doğum ve onu takip eden evlilik gibi safhalarından sonra, halk inançları itibarıyla önemli bir dönemdir. Türklerin, eski ve hâlen mensubu buldukları dinler itibarıyla inançlarında, ölümle her şeyin bitmediğine, ölümün sadece bir âlem değişime olduğuna, ölümle yok olunmayıp bu dünyadan öteki dünyaya geçildiğine inanılmıştır. Bütünüyle ölümle ilgili inançları incelerken bir tasnif yapmak gerekir ise, ölüm olayı vuku bulmadan evvelki ölümle ilgili inançlar ki bunlar daha ziyade ölümü haber veren bazı tespitlerle alakalıdır. Bazen görülen bir rüya, bazen bir hayvanın davranışı ölüm habercisi olarak kabul edilir. Böyle hâllerde, çok kere daha evvel göçmüş kimselerden çağrı mesajı alındığına inanılır. Ölüm anında yaşanan bazı olaylarla ilgili inançlar da bir haylidir. Kişi, can verirken takındığı tavır veya geride kalanların birtakım tutumları, yeni ölümlerin habercisi veya önlemleri olarak yorumlanır. Gözleri bir türlü kapanmayan ölünün hasret çekerek öldüğüne inanılır. Keza ölüm olayını takip eden inanç ve uygulamalar da vardır. Bunlar, ölünün gittiği yerde rahat edebilmesi, cennet gibi iyi ve güzel bir yere gidebilmesi, geride kalanlardan memnun olabilmesine yönelik birtakım inançlardan kaynaklanan uygulamalardır. Ölüm olayının duyurulmasından defne, mezarın hazırlanmasından, mezarlıktan ölü evine dönülmesine, taziye gidilmesine, ölü aşına, yas kıyafetlerine, Yasin okunmasına, ağıt yakılmasına, ölünün ruhu için yapılacak diğer hayır ve hasenata kadar bir seri tatbikat vardır (Kalafat, 2010: 90). Ölümün bütün insanlık için bir kaçınılmaz son oluşu ve tekrar dirilme inancı, dünyanın her yerinde ölüm çevresinde oluşan âdetlere ve uygulamalara evrensel bir karakter kazandırarak bir kültür hâline gelmiştir.

Arap Alevilerinde İslami inanç, üç ana kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklar; Kur'an-ı Kerim, Hz. Resulallah ve ehlibeyt imamları olarak algılanır. Hayattayken manevi dünyalarını şekillendiren bu ilahî kaynaklar, ölüm öncesi ve sonrası için en büyük rehber olarak görülür. Bu üç temel kaynak, hiçbir konuda çelişmediği gibi ölümün öncesinde amel şeklinde de hemfikirdir. Nusayrilere göre kadın-erkek ayrımı olmaksızın herkes, amellerinin karşılığını muhakkak ahirette alacaktır.

Bu konuda yörenin tanınmış inanç önderlerinden Şeyh Hüseyin Şanlı'nın ifadesi şöyledir: "Kur'an-ı Kerim şöyle buyuruyor: De ki; Ben de ancak sizin gibi bir insanım, ne var ki bana sizin ilâhınız ancak bir tek ilâhtır diye vahyolunuyor. Kim, Rabbine kavuşmayı umuyorsa yararlı bir iş yapsın ve Rabbine ibadette kimseyi ortak koşmasın." (1). "Erkek veya kadın kim mü'min olarak iyi işlerse elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız ve onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz." (2). Kabir hayatı başlamadan önce insanın beraberinde götürebileceği tek şeyin ameli olduğu bilinciyle söz konusu kişi veya kişiler, hayatta azık olarak sadece amellerini mezara götürür. Hz. Resulallah; "Üç şey ölünün ardından (kabre kadar) gider: Ailesi, malı ve ameli. Bunlardan ikisi döner, birisi kalır. Dönerler ailesi

ve malı, kalan da amelidir”(3). İnsanın ölümü öncesinde yani hayatında salih ameli oluşturan hâl ve davranışlarla insan, Allah’a yakınlaşır. Ehlibeytin 9. İmamı Ali Er-Rıza (a.s.); “Âl-i Muhammet’e (ehlibeyte) sevgi ümidiyle ibadette gayret göstermeyi ve salih amel yapmayı asla terk etmeyiniz, diye buyurmaktadır.”(4). Ölüm öncesinde inanç kaynaklarımızın rehberliğinde Allah’a yaklaştıracak ve ahirete hazırlayacak salih amelle ölüme hazırlanmak en doğru ve kazançlı davranıştır. Ehlibeytin rehberliğinde İslamiyet’i özümseyen biz Alevilerde, inanç önderlerimizin toplumu batıl inançlardan arındırma gayreti sayesinde ölüm öncesinden ölüm sonrasına kadarki sürece dair anlatılagelen hurafelerin yok denecek kadar az olduğunu burada belirtmemizde yarar vardır. Bu noktada mesela baykuşun ötmesi, rüyada görülen düğün ve yumurtlayan tavuğun horoz gibi ötmesi gibi ölümün habercisi olarak sayılan batıl inançlara inanılmadığı gibi inanmaya meyilli insanların da halk içerisinde alay konusu olduğunu belirtelim. İlaveten, ölümün nerede, nasıl ve ne zaman geleceği tamamıyla yüce Allah’ın takdiri olduğu konusunda bütün halkımızın inancı tamdır. Bu konuda Kur’an-ı Kerim’in şu ayeti halkımızın dilinde sürekli terennüm edilir. “Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince ne bir an geri kalırlar; ne de bir an ileri gidebilirler.”(5).

Ülkemizdeki Alevi çevrelerde, ölüm anında ve ölümden sonra birtakım ritüellerin yapıldığı görülmektedir. Bunların, biçim ve yapılaş tarzında yöreden yöreye bazı küçük farklılıklar bulunmakla beraber bu farklılıklar, genellikle kırsal kesimde gözlenmektedir. Ölümle ilgili olan bu ritüelleri, İsmail Engin’in de ifade ettiği gibi temel olarak ilk ve son aşama ya da hazırlık ve gömme aşaması biçiminde iki kısma ayırmamız konunun daha net bir biçimde anlaşılmasını sağlayacaktır (Engin, 1998: 107). Buradan hareketle Karaağaç Nusayri Alevilerde ölüm inanç ve ritüelleri birtakım ana ve alt başlıklar altında sıralanmıştır.

1. Ölüm Döşegindeki Kişiy Karşı Görevler

Bir kişinin öleceğinin anlaşılmasıyla birlikte birtakım âdet ve inanmalar uygulanmaya başlanır. Bu âdet ve inanmalar, temelde ölmekte olan kişinin ölümünü kolaylaştırma, ölüm sırasındaki sıkıntılarını hafifletme ve özellikle de son nefesini imanla vermesini sağlamaya yöneliktir. Ölüm belirtileri fark edildiğinde, hastanın küs olduğu kişilerle barıştırılması ve helalleşmesi sağlanmaya çalışılır (Bülbul, 2006: 80-81). Ölüm döşegine düşen hastaya, çok özel muamele yapılır. Ona karşı yapılacak her hareket en ince detayına kadar düşünülür. Ölüm döşeginin yeri, hastaya saygısızlığa sebep olmayacak şekilde bir yere konulmalıdır. Burası da odaya girildiğinde başköşe olarak kabul edilen yer olmalıdır. Ziyaretçi, ilk girdiğinde hastanın yüzünü rahatlıkla görebilmelidir. Ölüm döşegi, odanın en alt tarafına serilmez. Kafası, kapıya gelecek şekilde de konulmaz. Kuytu, terk edilmiş yer, insanların göremeyeceği oda, hiçbir zaman hasta odası olamaz. Hasta, hayatının son günlerinde terk edilmiş veya

önem verilmiyor izlenimine kesinlikle kapılmamalıdır. Buradan hareketle ölüm anının ilk habercilerinden biri olan ölüm döşeği, hastanın bir daha kalkmayacak şekilde yatağa düşmesi demektir. İşte hasta, dizden ve dermandan düşüp yatmaya başladı mı ölüm döşeğine düştü denilir. Her yatağa düşen hastaya da ölüm döşeğine düştü denilmez. Yatakta yatan bir hastanın ölüm döşeğine düştü denilmesi için artık bir daha normal hayata dönmeyeceği ve yakın bir zamanda ölümünün beklenilmesi gerekir. Ölüm döşeği, genel olarak çok ağır hastalık ve bunun en son aşamaları ile çok yaşlılıkta olur. Hasta, ölüm döşeğine yattığı andan itibaren evdeki ortam değişir. Artık ev, yas havasına bürünür. Evde yüksek sesle konuşulmaz, eğlence yapılmaz, yüksek sesle gülünmez. Hasta, evde yalnız bırakılmaz. Hastanın yanına giriş çıkışlarda yüksek ses çıkarılmaz. Hastanın ihtiyaçları, zaman kaybetmeden giderilmeye çalışılır. Hayatının son anlarında ölüm döşeğindeki hastaya, olağanüstü ve büyük saygı gösterilir. Geceleri yanında sürekli en az bir kişi bekler. Alevilikte evdeki hastanın tek başına ölmesi hoş karşılanmaz. Hastaya karşı saygısızlık addedilir. Ölünce yanında kimse yoktu, denilir. Ölüm döşeğine yatan hasta, dönülmez yola girdiği için komşuları hastayı hem ziyaret eder hem helallik verirler. Ölüm döşeğinde olan bir hastanın ziyareti Alevilik için çok önemlidir. O kişinin ziyaretçiyi gördüğü ve gönlünün hoşlandığı düşünülür. Çoğunlukla hasta, konuşamazsa dahi duyar, görür veya hisseder. Bu, ona büyük bir destek verir. Bu kural, özellikle küskünlükleri barıştırmak, insanların küskün ölmelerini engellemek için amaçlanmıştır. Burada helallik verme, karşılıklı helallik alma konuşması ile olmaz. Hastanın ziyaret edilmesi, kendisini hastaya göstermesi, üzgün olduğunu hissettirmesi helallik verme anlamına gelir. Hasta yakınları acilen hastanın yanına gelirler. Yakınları kavramında, birinci ve ikinci derece yakınları kastedilir. Hastanın durumu çok ağırlaştığında ve bir iki gün içinde ölmesi an meselesi olduğunda başka şehirlerdeki yakınları aranır. Onlara yakınlarının çok hasta olduğu ve acilen gelmeleri söylenir. Zaten hasta olduğu önceden bilinir (Metin, 2010: 23-26; Yaman, 1999: 14).

Karaağaç Arap Alevilerinde, ölüm döşeğindeki hastaya yapılacak olanları ise Şeyh Davut Tümkaya şöyle anlatır: “Hastalığı ilerleyip yaşamından ümit kesilen hastanın ziyareti ve gerekiyorsa ailesine maddi ve manevi yardımda bulunulması insanî bir görevdir. Toplumumuz, hasta ve taziye ziyaretleri konusunda çok hassastır. Hasta ve taziye ziyaretlerine gereğinden fazla gidildiği için bu tür ziyaretlerin günün belli saatleri içinde yapılması kuralı konmuştur. Ölüm döşeğindeki hastanın ilk olarak gurbetteki yakınlarına haber verilir. Bu arada hastanın ailesi, hastasına bakımı ve ilgiyi en üst düzeyde tutmuştur. Hastanın her sözü ve her hareketi yakından takip edilir. Hastanın istekleri onlar için emirdir. Akrabaların ve komşuların hastayla helalleşmeleri çok hüzünlü bir ortamda gerçekleşir. Bu durumda hastası olan aile, komşu ve akrabaların dayanışması takdire şayandır. Ölümü beklenen ve şuuru kaybolan hasta için ise yörede şeyh olarak bilinen inanç önderi çağrılıp başında Yasin-i Şerif, Ayete'l

Kürsi ve kısa surelerle birlikte dua okutulur. Hasta, bu durumdayken ve ölümünden sonra cenaze işleri boyunca kibleye doğru yatırılır. Yöremizde yardımlaşma derneklerinin daha kurulmadığı birkaç yıl öncesine kadar ölüm döşeğindeki hasta için evde hazırlıklar yapılırdı. Kefen, sıcak su için odun, teneşir ve cenazenin yıkanması için kap kakac gibi cenaze hazırlığı yapılırdı. Hatta ölüm belirtisi daha hiç yokken sağlığında birçok kişi, kefenini hazır edip dolabının bir köşesinde saklardı. Ölümün her zaman göz önünde ve akılda olması gerektiği, her an gelebileceği kanısı çok yaygındır. ‘Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi de ahirete çalış.’ (6) Hadis-i Şerifi halkımızın çoğu sohbetlerine konu olur. Yardımlaşma dernekleri kurulduktan sonra bu dernekler, ilk olarak cenaze konusunda halkımıza yardımcı olmaya başladı. Cenazelerin yıkanmadan önce bekletileceği morglarının içinde bulunduğu binalar, halkımız tarafından imece ve bağış usulüyle derneklerin önderliğinde her beldeye yapıldı. Bu binalarda, cenaze için gerekli olan gasilhane, kefen, sıcak ve soğuk su, sabun, tabut vs. araç ve gereçler bulunmaktadır. Cenazenin mezarının eşilmesi ya da belediyeden satın alınması (7), cenazeyi yıkayıp dinî vecibelerini yerine getirecek şeyhin çağırılması, cenazeyi ve cenazeye katılanları mezarlığa kadar taşıyacak araçların sağlanması, cenaze günü cenaze evinin yemek ihtiyacının karşılanması, ertesi gün ve yedinci gün sabah mezar ziyaretine gidecekler için araç tahsisi gibi hizmetler derneklerimiz tarafından her cenaze için ücretsiz sağlanır. Derneklerimizin cenaze için sağladıkları bu hizmetlerden dolayı halkımızın cenaze için evde herhangi bir hazırlık yapma gereği kalmamıştır.”

2. Ölüm Anındaki Uygulamalar

Ölmek üzere olan bir kimseyi kendisi için zor olmazsa sağ yanına yatırarak yüzü kibleye gelecek şekilde çevirmek âdet olmuştur. Böyle yapmak güç olursa ayakları kibleye gelecek şekilde sırt üzeri yatırılır; fakat yüzünün kibleye gelmesi için başı biraz yukarı kaldırılır (Yaman 1999: 14). Ölümünden sonra yapılan işlemlerin bir bölümü doğrudan cesetle ilgiliyken bir bölümü de ceset çevresinde toplanmaktadır (Örnek, 2000: 214). Hasta, son günlerine gelince bu kez hastaya Alevi inanç ve itikâtına göre yol hizmeti yaptırılır. Bu hizmet onun bu dünyadan borçlu gitmesini önler. Alevi yaşayan kişinin, Alevi gibi ölmesini sağlarlar (Metin, 2010: 27). Bütün insan toplumları gibi Arap Alevileri de cenazelerini kurumuş bazı âdetler etrafında kaldırır. Onlarda ölüye karşı son görevin yerine getirilmesi çok önemsendiği için cenaze töreni âdet ve geleneklere göre şekillenmiştir. Özellikle dinî yorum çok baskındır. Öncelikle ölmüş bir Arap Alevinin bedenine yine bir Arap Alevi sahip çıkar ve cenaze töreninin hazırlanışından bitimine kadar Arap Alevi olmayan birinin karışmasını istemezler. Eğer bir kişi ölmüş ise o kişinin ölümü Türkçe davet edici anlamına gelen ‘ğızzem’ dedikleri aracıyla cemaate bildirilir (Aslan, 2009: 76).

Arap Alevilerinin ölüm anındaki uygulama ritüelleriyle ilgili olarak Şeyh Hüseyin Şanlı: “Ölüm gerçekleşikten sonra cenaze evine hüzün hâkim olur. Komşu ve akrabalar, ölüm hadisesini duyar duymaz hemen ilgili yere gelirler. Cenazeye karşı görevleri yerine getirmek için telaş ve aceleyle hareket edilir. ‘Cenazenin kerameti defindedir.’ sözü, defin işleminin oyalanmadan acele bir şekilde olmasını sağlar. Beş şeyde acele edin; misafirin gelince ikram etmeye, cenaze olunca defnetmeye, kızın akli balığ olursa evlendirmeye, dinin gereklerini yerine getirmeye, günahattan sonra tövbe etmeye (8), Hadis-i Şerîfinde belirtildiği gibi cenazeyi bekletmeden acele bir şekilde kaldırmak için çaba sarf edilir. Gece vefat eden ya da istisnâi sebeplerden beklemesi gereken cenazeler morglarda bekletilir.” der.

3. Ölümü Anlamlandırma

Ölümün, Alevilikte başlıca iki yorumu bulunmaktadır. Birincisi “biyolojik ölüm”dür. Biyolojik ölümü, “ölme”, “ölüm”, “kalıbı dinlendirmek” ve “Hakk’a yürümek” gibi terimlerle dile getirmektedirler. Bu terimlerden “kalıbı dinlendirmek” ve “Hakk’a yürümek” ölümün bir son olmadığını yeni bir durumun başlangıcı olduğu inanişinden kaynaklanmaktadır. Burada sözü edilen kalıp, bedendir ve beden yaşanmıştır; yorulmuştur ya da hasar görmüştür. İşlevini yerine getirmeyecek durumdadır. Bu durumda beden (kalıp) terk edilir. Kalıbını terk eden, Tanrı’dan gelmiştir, Tanrı’ya dönecektir. Bu nedenle de Hakk’a ulaşmak üzere kalıbı terk eder (Hakk’a yürür) denilmektedir. Yani ölüm/ölme, Tanrı’ya ulaşmak/öze yeniden kavuşmak olarak kabul edilmektedir. İkinci ölüm ise Alevilerce “ölmeden önce ölmek” ve “ölmek” terimleri ile ifade edilmektedir. Bu aşama Alevi eğitiminin belki de en çarpıcı ve en zorlu aşaması olarak kabul edilmektedir (<http://www.alevibektasi.org>). Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışlagelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç gereçlerin şu ya da bu şekilde kullanılışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir ön belirtisi olarak saymaktadır (Örnek, 2000: 208). Söz konusu bu durum, alan araştırmalarımız sırasında özellikle Nusayriilerin yaşadığı kırsal kesimlerde yoğun bir biçimde var olduğu tespit edilmiştir.

Alevilik, insanın öldükten sonra dirileceğine, sevap ve günahlarına göre insanların hak ettikleri mükâfat veya cezaya uğrayacağına inanır. Aleviliğin kaynaklarında ahret inancını ve bu inancın alt kavramları olan cennet, cehennem, mükâfat, ceza, şefaahat, berzâh, kıyamet vb. kavramları açık şekilde görmek mümkündür (Özdemir 2011: 231). Arap Alevilerine göre her insan, bir ruh ve bedenden oluşur. Ruhun ölmeyeceğine, ahirette mükâfata ya da cezaya maruz kalacağına inanılır. Biyolojik ölüm sadece beden için geçerlidir. Ruhun ölümü ise mecazî bir anlam taşır. Doğru inanca sahip olmayıp hayattayken kötülük ve günahlara batan, hiç iyilik yapma-

yan ruh ölüdür. Ne zaman hidayete erer, hayırlı bir kul olursa o kulun ruhu, hayat bulur. Bedenin ölümü yani ruhun bedenden ayrılması, Allah'ın emri olarak kabul edilir. Ruhun mecazî ölümü ise insanın nefesine yenilip şeytana uymasıdır. Ölümün adlandırılmasında ise Nusayri Alevilerin Arap oluşu ve çoğunun Arapçayı konuşup anlamasından dolayı ölümü genelde Arapça isim ve terimlerle ifade etmişlerdir. “İntikale ila rahmetilleh” Allah'ın rahmetine intikal etti. Erkek ölüye merhum; kadına ise merhume (Allah'ın rahmetine kavuşan) ilaveten erkek ölüye müteveffa kadına ise müteveffat denir. Söz konusu kültürde “Tevaffahüllah” terimi Allah, ölümle kuluna karşı sözünü yerine getirdi anlamını karşıladığı görülmektedir.

4. Ölüm Olayını Takiben Yapılan İlk Uygulamalar

Hasta öldüğü andan itibaren hemen yakınları aranır. Ne olursa olsun ve söylenmesi nasıl zor olursa olsun bir yolu bulunup yakınlarının bir an önce gelmesi için haber verilir (Metin, 2010: 47). Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin geride bıraktıklarının ağlamalarıyla olur. Olayı duyan komşular, ölü evine toplanarak ölenin yakınlarının acılarına ortak olmaya, onları avutmaya, ilk hazırlıkları yapmaya yardımcı olurlar. Bu arada komşular ve ölü sahipleri, gerekli yerlere olayı haber verirler (Örnek, 2000: 213). Karaağaç Arap Alevilerinde ölüm haberi çok çabuk duyurulur. Diğer Müslüman topluluklarda olduğu gibi Arap Alevilerinde de uzakta bulunan akrabalara haber verilir. Ölünün tanıdıkları, ölünün başında toplanırlar. Birkaç saat boyunca ölünün başında ağıtlar yakılarak ağlarlar. Ölünün en yakınında bulunma önceliği anne, baba, eş veya kardeş gibi birinci derecede akrabalarıdır. Ölüm, akşamüstü veya akşam saatlerinde gerçekleşmiş ise ölen kişinin başında bütün gece beklenir. Çünkü ölüyü tek başına bırakmamak gerektiği inancı vardır (Aslan, 2009: 76). Hatay yöresi Arap Alevilerinde ölüm olayını takip eden ilk uygulamaların temelinde çok ciddi bir dayanışma ve yardımlaşmanın olduğu bilinmektedir.

Yeryüzündeki her toplumun bir inancı bulunmakta ve bu inançlara uygun olarak cenaze törenlerini ifa etmektedirler. Elbette Arap Alevileri, cenaze törenlerini kendi inanç sistemleri ve geleneklerine uygun olarak yerine getirmektedirler. Hatay yöresi Arap Alevilerinde, özellikle yaşanan yerleşim alanının kent ya da kırsal olmasından öğrenim durumuna kadar birçok farklı unsura göre ölüm olgusuna bakış, yakınlarını kaybedenlerin gösterdikleri tepkiler ve ölü gömme biçim ve geleneklerinde bazı nüanslar gözlenebilmektedir. Aslında söz konusu bu küçük farklılıkların temelinde, Nusayriler için cenazeyi kaldırmak yani gömmek için belli bir vakit sınırlamasının olmadığı gibi cenazenin nereden, nasıl kaldırılacağına dair kesin bir dinsel emrin bulunmaması gibi yapılar yer almaktadır. Gerçi İslam toplumlarının birçoğunda olduğu gibi Nusayrilerde de cenazenin bekletilmeden bir an önce toprağa verilmesi inancı yaygın olmasına karşın, kimi zaman çeşitli nedenlerden dolayı cenaze, gün içerisinde güneşin doğuşundan batışına kadar herhangi bir saatte de defnedilebil-

diği gözlemlenebilmektedir. Nusayriler, ölüm olayını kimi zaman camilerden “selâ” yoluyla duyurulurken akrabalara ve dostlara telefon aracılığıyla da bildirilir. Kimi zaman da selâ verdirmek istemeyen Arap Alevileri, belediyelerin anonslarını da kullanmaktadır. Hatay yöresi Nusayri kültüründe geçmişte olduğu gibi günümüzde de cenazelerin ekseriyetle evin önünden (Hatay’da az da olsa camiden de kaldırılmaktadır) kaldırılarak mezarlıkta cenaze namazı kılındıktan sonra defnedilmesi kültürü yaygın bir durumdur.

Karaağaç Alevilerinde ölüm olayının akabinde yapılan ilk uygulamaları Şeyh Hüseyin Şanlı şöyle anlatmaktadır: “Ölüm, eğer bekleniyor ve hasta yatağında gerçekleştiyse ilk olarak ölünün yakınları ya da hâlden anlayanlar tarafından gözler açığa kapatılır. Ölü sırt üstü, eller yanda, ayaklar kıbleye doğru bir şekilde yatırılır. Karnın şişmesini engellemek için eskiden üstüne bıçak konurdu. Zamanımızda bu uygulamayla pek karşılaşmıyoruz. Bu arada, uzaktaki akrabalara ve tanıdıklara haber verilir. Cenazenin defin öncesi işlemlerine yetecek kadar zaman aralığı bırakılıp kaldırılacağı saat tespit edilir. Mezarı eşecek olan kişilerle ölü yakını mezarlığa gidip mezar yeri belirlendikten sonra mezar eşilmeye başlanır. Beldelerde, belediye kurulmadan önce daha köy iken bütün köyü dolaşp davet edecek kişi görevlendirilirdi. Belediyeler kurulduktan sonra anons sistemiyle davet edilmektedir. Önceleri kefen dikme, suyu taşıyıp ısıtma, teneşiri hazırlama, sandalye getirme ve diğer araç gereçleri temin etme telaşına girilirdi. Yardımlaşma dernekleri kurulduktan sonra bütün bu işlemleri dernek yerine getirmektedir. Derneğe haber verildikten sonra dernek görevlileri, defin öncesi işlemler için ilk olarak inanç önderi şeyhe haber verir. Şeyhe beraber cenazeyi kaldırma saati tespit edildikten sonra belediye anonsuyla belde davet edilir. Bu arada görevliler, mezarı eşer. Kaldırma vaktinden iki saat önce cenaze, yakınları tarafından dernekteki gasilhaneye getirilir. Yakınları, ölünün elbiselerini üstten yırtarak çıkarıp üstünü kalın bir çarşafı örter. Her şeyden önce ölünün altı temizlenir. Ölü erkek ise oğlu ya da erkek kardeşi, kadın ise kızı ya da kız kardeşi tarafından bu işlem yapılır. Bu arada ılık su hazır edilmiş, kullanılacak kap kacak son bir defa daha temizlenip yıkanmıştır. Genelde kullanılan sabun, yöresel sabunumuz olan gar sabunudur. Gar, defne ağacının tanelerinden elde edilen ve çok güzel kokusu olan bir sabundur. Zeytinyağıyla karışımından üretilen gar sabununun yöremizde kullanımı çok yaygındır. Yıkama işlemine geçilmeden önce bir kalıp gar sabunu bıçakla ufalanıp bir kese şeklinde dikilen beyaz bez parçasının içine doldurulup kesenin ağzı kapatılır. Sabunlu kese, kısa bir süre ölünün yıkanacağı ılık suyun içinde bırakılır.”

5. Yıkama

Ölünün gömülebilmesi için ilkin dinsel ve kültürel kurallar çerçevesinde yıkanması gerekir. Yıkama işlemi cenaze evlerinde, cenaze yıkama araçlarında

veya hastanelerde yapılır. Ölünün yıkanma biçimi Anadolu'nun her bölgesinde ortak özellikler gösterir. Erkek cesetlerini erkekler, kadın cesetlerini kadınlar yıkar. Cenazenin avret yerleri beyaz bir bezle örtülür. Yıkamaya ölünün avret yerleri temizlenerek başlanır. Daha sonra niyet edilerek ölüye gusül abdesti aldırılır. Ölünün vücudunda hiç kuru yer kalmayacak biçimde her tarafı yıkanır. Yıkama işini genellikle din görevlileri veya işi bilen bir kişi yapar. Ölenin güzel kokması için üzerine gül suyu, kolonya, kına, çörekotu, kâfur gibi kokuveren maddeler konulur (Artun, 2010: 190-191). Ölüyü hazırlama önemli üç işlemde geçmektedir: yıkama, kefenleme ve cenaze namazı (Örnek, 2000: 214). Ölünün yıkanacağı yer örtülü olmalıdır. Erkek ölüyü erkek; kadın ölüyü kadın yıkamalıdır. Cünüp ve hayız olan kimseler cenaze yıkayamaz (Yaman, 1999: 33). Cenaze töreni cesedin yıkanmasıyla başlar. Ölünün temiz olması çok önemlidir. Arap Alevilerinde ölü erkek ise inanç önderi şeyhle beraber hâlden anlayan ölü yakını erkekler tarafından yıkanır. Kadın ise şeyh ailesinden gelen dini konularda bilgili kadınla yani Türkçe yıkayıcı anlamına gelen 'hıssele' (Aslan, 2009: 76-77) ile beraber hâlden anlayan ölü yakını kadınlar tarafından yıkanır. Ölüyü yıkayan kişilerin abdestli olması şarttır. Ölüyü yıkamak için gerekli araç-gereçlerse şunlardır: Sabun, gülsuyu, saplı kazan, maşrapa, kulplu tas, kova, köpürtme leğeni, kepçe, ibrik, tenesir tahtası, ölü lifi, kese, peşkir, eldiven, peştamal, kuruluk, terlik, takunya, tülbent, yazma, sıtır (Örnek, 2000: 216)' dır. Hatay yöresi Nusayrilerde ölü, şıh veya şeyh olarak adlandırılan kişiler tarafından yıkanır. Ölen bireyin kadın olması durumunda ise, yıkama işlemini din adamlarının eşleri ya da bu işte deneyimi olan bir bayan yapar. Söz konusu bu bağlam, Nusayri kültüründe din adamlarının ve onların eşlerinin topluluk içindeki hiyerarşisini tespit etmek açısından önemlidir. Din adamlarının toplum içindeki önemi, yalnızca ölünün nasıl yıkanacağı ve gömüleceği ile ilgili pratikleri kapsamaz. Aynı zamanda onlar, ölüm olayını takip eden her süreçte dinsel ritüelleri yönlendirir ve şekillendirirler. Söz konusu kültürde yıkamanın en az üç veya dört kez yapılmasındaki ana etken, meftanın öldüğünden emin olmaktır. Yıkama işlemi sırasında bir taraftan Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur, diğer taraftan da bahurlar yakılarak ölü tütsülenir. Yıkama işleminin bitimiyle birlikte, mefta kurularak abdest için hazır hâle getirilir. Ölüye aldırılan abdest (gusül/boy abdesti), ölen kişinin ruhen temizlenmesini ifade eder. Gusül abdesti gerçekleştirildikten sonra ölüye, nikâhının düşeceği kişileri kesinlikle dokunduramazlar. Meftanın her durumda ağız, kulak, burun ve anüsüne (makat) pamuk yerleştirilir. Nusayri kültüründe ölen kişi, ebeveynlerden birisi ise yıkama işleminin sonuna doğru çocukları gelerek bir tas suyu hocanın da yönlendirmesiyle başından aşağıya döker; annesi veya babasının elini öperek helallik ister.

İnanç önderlerinden Şeyh Hüseyin Şanlı'nın yıkama işlemiyle ilgili verdiği bilgi şöyledir: "Yıkama işlemine ölünün üstüne ilk olarak üç kap soğuk, ondan sonra üç kap sıcak su baştan aşağı sağ ve sol tarafına dökülerek başlanır. Soğuk ve sıcak su-

yun dökülerek başlanması ölüde hayat belirtileri olup olmadığına bakmak için yapılır. Canlı ise soğuk ve sıcağa refleks verecektir. Abdest aldirmaya başlanmadan önce ele pamuk sarılarak çarşaf altından ölünün edep yeri yıkanarak taharet verilir. Altı yıkandıktan sonra abdest aldirmaya başlanır. Abdestte yıkanan ve mesh edilen her uzuv için ayrı ayrı dualar okunur. Bütün dualar Arapça olup Kelime-i Şehadetle biter. İlk olarak eller yıkanır. Ağza ve burna üçer defa su verilir. Yüz yıkandıktan sonra eller, dirseklere kadar yıkanır. Baş, mesh edildikten sonra ayaklarda mesh edilir. Abdest alınırken bütün yıkama ve mesh işlemleri üçer defa yapılır. Arap Alevilerinde abdest alma olayında ehlibeyt (a.s.) anlayışı esas alınır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim şöyle buyurmaktadır. 'Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın. Başlarınızı ve her iki topuğa kadar da ayaklarınızı mesh edin.'(9).Abdest alımı bittikten sonra ufalanmış sabun dolusu kese ve bol ılık suyla Kur'an-ı Kerim ayetlerinin eşliğinde ilk olarak baş, boğaz ve göğüs bölgesi yıkanır. Ölüyü sağ tarafına çevirmek için sol ayak, sağ ayağın; sol el, sağ elin üstüne konduktan sonra mefta, sağ tarafına yatırılır. Sağ tarafa yatırılmışken baş, boyun, koltuk altı, sol kol, göğüs ve sırt bölgesi ufalanmış sabun dolusu kese ve ılık suyla Kur'an-ı Kerim ayetlerinin eşliğinde yıkanır. Etek altı ayrı tüm sabunla çarşaf altından yıkandıktan sonra sol ayak, aynı tüm sabunla ve bol ılık suyla yıkanır. Ölüyü sol tarafına çevirmek için mefta sırt üstü yatırılıp sağ ayak, sol ayağın; sağ el, sol elin üstüne konduktan sonra sol tarafına yatırılır. Sol tarafa yatırılmışken baş, boyun, koltuk altı, sağ kol, göğüs ve sırt bölgesi ufalanmış sabun dolusu kese ve ılık suyla Kur'an-ı Kerim ayetleri okunarak yıkanır. Etek altı ayrı tüm sabunla çarşaf altından yıkandıktan sonra sağ ayak aynı tüm sabunla ve bol ılık suyla yıkanır. Bahsedilen yıkama işlemleri üç defa tekrar edildikten sonra çarşaf, temiz ve kuru bir çarşaf ile değiştirilir. Dualar eşliğinde son bir kez daha abdest aldırılır. Durulama işlemi için ölü yakınları tarafından oturulur. Şeyh, ilk olarak sıcak üç kap suyu baştan aşağı sağ ve sol tarafına dökerken üç sefer Asr suresini okur. Soğuk üç kap suyu dökerken üç sefer İhlas suresini okuyarak yıkama işlemini sonlandırır. Sondaki sıcak ve soğuk suyun dökülmesi de ölüde hayat belirtileri olup olmadığı konusunda son bir denemedir. Ölünün ve teneşirin üstündeki son sabun köpükleri suyla durulandıktan sonra havlularla kurulamaya geçilir. Özenle yapılan abdest, yıkama, durulama ve kurulamadan sonra kefenlemeye başlanılır."

6. Kefenleme

Hakk'a yürüyen bir mü'minin bedenini herhangi bir örtü ile kefenlemek farzdır. Bu, hayatta olan mü'minlere bir görevdir (Yaman, 1999: 19). Arap Alevilerinde yıkama işlemi bittikten sonra ölüye kefen giydirilir. Bu arada ölü, tabutun içine yerleştirilir ve mezara götürülecek hâle getirilir (Aslan, 2009: 77). Erkekler ve kadınlar için kefen boyları farklıdır. Erkeklerin kefeni 8 metre uzunluğunda, kadınlarda ise 12 metre uzunluğunda patiska veya kaput bezinden yapılır. Bezin rengi mutlaka

beyaz olmak zorundadır (Metin, 2010: 54). Erkek kefeni gömlek, izar ve lifafe denilen üç parça bezden; kadın kefeni ise himar, dir, hırka, izar ve lifafe denilen beş parça bezden hazırlanır (Örnek, 2000: 216). Alevilerde ölüyü kefenleme olayı ile ilgili Şeyh Haşim Tümkaya şunları söylemiştir: “Kefen, beyaz bez kumaştan dikilir. Başka renkte bir kumaş kesinlikle kullanılmaz. Zengin, fakir ayırımı gözetilmeksizin herkese aynı kalite kumaştan dikilen kefen kullanılır. Dinî kaynaklara göre kefen en az üç parçadan oluşmalıdır. Sevbel hak, hak elbisesi olarak adlandırılan parça baştan geçirilip göğüs üstü örtülür. İzar ya da vizra olarak adlandırılan parça ile sevbel hak parçasının altından bacaklardan göbeğe kadar sarılır. Ayaklara kadar olan uzun don, ikisinin üzerine giydirilir. Hepsinin üzerine dizlere kadar uzanan gömlek giydirilir. Erkeklerin başına takke, kadınların başına ise başörtüsü takılır. Tahnit işlemi olarak adlandırılan, güzel kokular içeren sıvılar ölünün üstüne serpiştirildikten sonra ölünün yakınları, ölüyle vedalaşıp helalleşmek için içeri alınır. Vedalaşma ve helalleşme hüzünlü bir şekilde bittikten ve yakınları dışarı çıktıktan sonra kefenleme işlemine kalındığı yerden devam edilir. Ayak ve el parmakları pamukla sarılır. Boğazı ve gözlerinin üstü pamukla örtüldükten sonra ölü, kefenin en büyük ve son parçasının içine konur. Bu parçaya kefenin en büyük ve önemli parçası olduğu için kefen adı verilmiştir. Kefenin kenarından dar ve ölünün boyunda uzun bir parça yırtılır. Ölüyü saran kefenin iki kenarı birbirine sarılıp bitirildikten sonra her iki taraftan delinir. Yırtılan uzun parça, deliklerden geçirilip düğüm atılmadan ölüyü saran kefen, başın üstünden mezarlıkta rahat bir şekilde açılacak hafif düğümle bağlanır. Kefenin üstten bağlanmasıyla kefenleme işlemi bitirilmiş olup temiz tabutun içine konmaya hazır hâle getirilmiştir. Tabutun üstüne ayetlerin yazılı olduğu bir bez açıldıktan sonra ölü, cenaze evine götürülmek üzere cenaze aracına konur. Cenaze evine getirildiğinde onu, davetli halk ve yakınları karşılar. Tabut, kibleye dönük bir şekilde konduktan sonra kaldırılacağı saate kadar şeyhler tarafından Kur’an-ı Kerim tilaveti ve dualar okunur. Cenazeyi kaldırma saati geldiğinde görevli şeyh, cenazenin baş tarafında kibleye dönük bir şekilde Kur’an-ı Kerim’den ayetler okuduktan sonra Fatıha suresini cemaate okutarak cenaze, erkekler tarafından kaldırılır. Cenazenin arkasında kadınlar yürümedikleri gibi cemaatle mezara da gitmezler. Bir süre erkeklerin omuzlarında taşınan cenazeyi taşımak için cemaat sevaba ortak olmak için birbirleriyle yarışır. Taşıyan kişi tabuta dokunduğu zaman Kelime-i Şehadet getirip ölüye rahmet eylemesi için Yüce Allah’a dua eder. Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) bir Hadis-i Şerifinde şöyle buyurmaktadır. ‘Kim ki bir cenazede taşıyıp cenaze namazına katılırsa bir kıyrat sevaba nail olur. Kim bir cenaze defnedilene kadar beklerse iki kıyrat sevaba nail olur. Hz. Peygamberimize sorulmuş: Ya Resulullah bir kıyrat sevabın ölçüsü nedir? Hz. Muhammed (s.a.v) her bir kıyrat sevabın ölçüsü bir dağın büyüklüğü kadardır.’ diye buyurmuştur(10). Cenaze bir süre sonra cenaze aracına konduktan sonra mezarlıktaki musalla taşının üstüne baş tarafı batıya doğru konur.”

7. Cenaze Namazı

Hatay yöresi Arap Alevileri, cenazelerini kaldırıırken ve gömerken her daim Kur-an'ı Kerim'den ayet okurlar. Cenaze namazları hususunda hassas bir tutum sergileyen Nusayriler, camilerde Sünnî imamlar olduğu için, cami yetkilisinden müsaade alarak cenaze namazını kendi hocalarına kaldırırlar. Şıhlar, öne geçerek İslamî geleneklere uygun bir biçimde cenaze namazını kaldırır. Cenaze kaldırılırken kılınacak namaza abdestli olanlar katılırken abdestsiz olanlar, bir kenara çekilip namazın bitmesini bekler. Cenaze namazının bitmesiyle beraber namazı kaldıran şıh, cemaate haklarını helal edip etmediklerini sormaz. Çünkü Nusayriler, böyle bir sualin ehlibeyt kültüründe olmadığına, vefat eden şahsın ne olup olmadığına ancak ve ancak yüce Allah tarafından bilineceğine inanırlar. Derleme faaliyetleri esnasında Nusayrilerin özellikle Antakya'da, ölülerini camilerden kaldırdıkları diğer yerlerde ise mezarlıklarda hazırlanan özel yerlerden kaldırdıkları gözlemlenmiştir. Cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze, omuzlara alınarak camiden çıkarılıp dualarla cenaze arabasına kadar taşınır. İmkân dâhilinde mezara kadar yürüyerek gitmek esastır. Cenaze namazının bitimiyle yakınları tarafından musalla taşından alınan mefta, açılmış olan mezara defnedilir.

Cenaze namazına başlamak için imam, cemaate seslenir (Yaman, 1999: 27). Nusayrilerde cenaze namazı kılınması için cemaat, kibleye doğru saf tutar. İmam, kibleye doğru cenazenin başı, imamın sağında kalacak şekilde cemaatin önünde durur. İstiaze ve besmeleden sonra ölümle ilgili Kur'an-ı Kerim ayeti ya da bir Hadis-i Şerif okur. Yüce Allah'ı tesbih ve temcid ettikten sonra ölümden ibret alınması gerektiği ve bu ölen erkek ya da kadın için rahmet dileyen kısa bir giriş konuşması yapar. Bu cenazeye erkek, kadın veya çocuk için rükû ve secdesi olmayan beş tekbirle namaz kılmak için niyet edildikten sonra tekbir alarak eller bağlanmaksızın namaza başlanır. İlk tekbirden sonra Sübhaneke duası okunur. İkinci tekbirden sonra Fatihha suresi ve kısa sure ya da bir ayet okunur. Üçüncü tekbirden sonra bir ayet veya kısa bir sure okunur. Dördüncü tekbirden sonra Allahümmesalli ve Allahümmebarik duası okunduktan sonra ölünün ruhuna dua edilir. Beşinci tekbirden sonra Ettehiyyatü duası okunduktan sonra ilkin sağa, sonra sola selam verilir. İmam, cemaate ölünün ruhuna ithafen Fatihha okutarak cenaze namazını sonlandırır.

8. Arap Alevilerinde Cenaze Namazı Neden Beş Tekbirdir?

Tartışmalı olan bu konuda Şeyh Hüseyin Şanlı şunları demiştir: "Cenaze namazında tekbir sayısı mezhepler arasında ihtilafı bir konu olmuştur. Ehlisünnet ve cemaate bağlı mezhepler, imamlarından aldıkları bilgilerle cenaze namazını dört tekbir olarak kılmaktadır. Ehlibeyt imamlarının (a.s.) yolunda yürüyen Şii ve Alevi mezhepler, ehlibeyt imamları (a.s.) ve Hz. Muhammet'in (s.a.v.) söylemleri ve temüllerinden öğrendikleri şekilde cenaze namazını beş tekbir olarak kılmaktadır.

Bu konuda Alevi kaynaklarda bilgiye fazlaca rastlanıldığı gibi Sünni kaynaklarda da cenaze namazının Hz. Muhammed (s.a.v.) tarafından beş tekbir olarak defalarca kılındığını gösteren bilgiler fazlaca yer almaktadır. Konunun dışına çıkmamak ve uzatmamak adına özellikle Sünni kaynaklarda geçip teamülleriyle çelişen hadislere yer vereceğim. Abdurrahman Bin Ebi Leyla'dan rivayetle 'Zeyd Bin Erkam'ın arkasında cenaze namazı kıldım. Kendisi daha önce dört tekbir kılarken beş tekbir olarak kıldığını gördüğümde sordum. Neden beş tekbir? Resulallah (s.a.v.) böyle kılardı.'(11) dedi. Başka bir rivayette ise Eyüp Bin Said Zeyd bin Erkam, cenaze namazını beş tekbir olarak kıldıktan sonra 'Peygamberimizin sünnetidir. Kesinlikle terk etmem.'(12) demektedir. Sünni kaynaklarda Zeyd bin Erkam'dan rivayet edilen bu iki hadisteki çelişki 'daha önce dört tekbir olarak kılarken' dediği hâlde diğer rivayette 'Peygamberinizin sünnetidir. Kesinlikle terk etmem.' demektedir. Bu çelişkidен şu sonuç çıkmaktadır. İlk olarak her iki rivayette Hz. Muhammed'in (s.a.v.) cenaze namazını beş tekbir olarak kıldığı belirtilmektedir. Yalnız ikinci rivayet, birinci rivayetteki 'Daha önce dört tekbir kılıyordu.' sözünü çürütüp Bin Erkam'ın beş tekbirde ısrar ettiğini ve daha önce dört tekbir olarak kılmadığını göstermektedir. Bu konuda Sünni kaynaklarda yer alan birçok rivayetten, Hz. Ali'den (a.s.) rivayetle 'Cebrail (a.s.), Peygambere (s.a.v.) insanlarla selamlaşmayı ve cenazeye namaz kılmayı öğretmek için huzuruna iner. Ya Muhammed! Yüce Allah (c.c.) her gün kullarına beş vakit namazı farz kılmıştır. Kişi hastalanıp ayakta namaz kılamazsa oturarak kılsın. Bundan da aciz kalırsa her vakit için beş tekbir getirsin. Ölürse cenazesine dostu, beş tekbir namaz kılsın. Her bir vakit namaz yerine bir tekbir getirsin.'(13). Sünni kaynaklarda bu tür rivayetlere fazlasıyla rastlamak ve örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hz. Muhammed (s.a.v.) münafıkların cenazelerine dört, mü'minlere ise beş ve daha fazla tekbirle cenaze namazı kıldığı her iki tarafın kaynaklarında rastlamak mümkündür. Münafıklara dört tekbirle cenaze namazını kılmasının sebebi ise dört ile beşinci tekbir arasında ölüye dua edildiği için münafığın ruhuna dua etmemek için namazı dördüncü tekbirle bitiriyordu. Daha önce belirttiği gibi dinî kaynaklarımız Kur'an-ı Kerimle beraber Hz. Muhammed ve ehlibeytidir. Bu kaynakların ışığı ilahî bir ışıktır. Bütün yanlışlardan çelişkilerden masumdurlar. İlahî masumiyet karinesiyle taçlandırılan bu kaynakların izinde yürümek Yüce Allah'ın bize bahşettiği en büyük nimettir."

9. Nusayri Alevilerde Cenaze Defni

Hastanın ölmesi ile yapılacak önemli işlerden birisi de mezar eşmedir. Özellikle telafisi imkânsız olduğu için ölüm olayı gerçekleşir gerçekleşmez mezar eşme işi halledilmeye çalışılır. Mezar eşmede dikkat edilecek en önemli husus, mezarı eşen kişilerin cenazenin gelip gömülene kadar köye veya eve dönmemeleridir. Mezar eşiciler, cenaze gömülene kadar kesinlikle mezarda beklemelidir (Metin, 2010: 89). Bütün Türk dünyasında ölümler, güneş battıktan hatta bazı yörelerde ikinci vaktinden sonra gömülmezler (Güngör, 2007: 2). Ölen biri elden geldikçe çabuk

gömülmeye hazırlanır. Kişi, sabahleyin ya da gece ölmüşse öğle namazına, öğleyle ölmüşse ikinci namazına yetiştirilir. İkindiden sonra ölenler, o gece bekletilerek sabahleyin gömülürler. Uzaktaki yakınlarının cenaze törenine katılmalarını sağlamak amacıyla ölünün bekletildiği durumlar da vardır (Örnek, 2000: 215). Cenaze, kabre konulacağı zaman birkaç kişi, kabre inerek kabrin kible tarafından cenazeyi tabutta olduğu gibi alır. Meftayı kabre indirip yüzü kibleye çevrilmiş olarak sağ tarafına yatırılır (Yaman, 1999: 30). Arap Alevilerinde cenaze namazı kılınan ölü, defin için doğu batı istikametinde açılan mezara omuzlarda taşınır. Mezarlığın çoğunlukla dağlık bölgede olmasından dolayı vahşi hayvanların mezarı gece açmasından korkulduğu için mezarın lahitle beraber insan boyunda olmasına dikkat edilir. Mezarın içindeki lahit açma yöntemi Alevilerde diğer mezheplerden farklı olup mezar belli bir derinlikten sonra iki tarafından daraltılıp oluşan kenarlara taş veya betondan levhalarla lahdin üstü örtülmektedir. Ölü, yakınları tarafından tabuttan çıkarılıp mezarın içindeki lahde sırtı lahit duvarına dayanmış, yüzü kibleye dönük, başı batı, ayakları doğu tarafına gelmiş bir şekilde yatırılır. Mezarın içine ölüyü yerleştiren birinci dereceden yakını kefenin baş tarafındaki düğümü açarak üç avuç toprağı kefenin içinden ağzın yanına koyar. Üç avuç toprağın kefenin içine ve ağzın yanına konmasının anlamı topraktan gelen insanoğlunun toprağa iadesi anlamına gelir. “(Ey insanlar) Sizi topraktan yarattık, ölümünüzle sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.”(14) Ayet-i Kerimesi akla gelmektedir.

Ölü, lahdin içine yerleştirildikten sonra lahdin üstü beton ince levhalarla örtülür. Mezarı toprakla doldurmak için cemaatin sevaba ortak olmak için adeta birbiriyle yarıştığı görülür. Toprak atılırken cenazeye katılan şeyhler tarafından Yasin-i Şerif okunur. Toprak atma işlemi bittikten sonra telkin için imam, mezarın baş tarafında ölünün yüzüne dönük durur. Ahirette kendisine sorulacak sorulara cevap vereceği telkinleri yüksek sesle okur. Telkin, sadece ölüye yapılmamaktadır. Orada bulunan cemaatin inançları hakkında bilgi sahibi olmaları da amaçlanır. Telkin işlemi ölünün ruhuna Fatıha ile bittikten sonra ertesi gün sabahleyin mezara çıkış saati ve üç gün bazı yerlerde iki gün evde öğleden ya da ikindiden sonra taziye kabul saatleri anons edilir. Birkaç yıl öncesine kadar mezara çıkış saati ve taziye için belirli bir saat yoktu. Gün ağardıktan hemen sonra sabahleyin herkes mezarlığın yolunu tutardı. Taziye için gün içinde istenildiği zaman cenaze evine gidilirdi. Cenaze ailesini rahat ettirmek amacıyla taziyenin belirli saatler arasında olması gerektiğiyle ilgili kurallar konmuştur. Ertesi gün sabah mezara çıkacak insanları mezara araçlarla taşımak içinde saat mefhumu getirilmiştir. Mezarlıktaki dinî vecibeler bittikten sonra ölünün yakınları tek sıra hâline girip cemaatin taziyelerini kabul eder. Mezarlıktaki taziye kabul şekli cenazeye katılan cemaat, sıradaki cenaze yakınlarının önünden geçip elini selam verir vaziyette havada tutarak Arapçayla “Allah rahmet eylesin.” “Başınız sağ olsun.” “Dininiz, imanınız salim baki kalsın.” “Allah sizi ve çocuklarınızı salim kılsın.”

“Allah sabır versin.” anlamına gelen sözlerle klişeleşmiş dua ve temennileri söyleyerek cenazeye karşı görevlerini tamamlamış olurlar. Otuz, kırk yıl öncesine kadar mezarda cenaze yakınlarının ellerini teker teker sıkıp tokalaşarak baş sağlığı dilenirmiş. İleri gelenler ve şeyhlerin girişimiyle tokalaşma yerine selam şeklinde başsağlığı kabul edilmesi hem cenaze sahiplerinin rahatlığı hem de zaman kazanma yönünden isabetli bir karar olduğu görülmüştür. Mezarlıktaki taziye kabulünden sonra cemaat evlerine dağılırken akraba ve komşular cenaze sahiplerini yalnız bırakmamak için cenaze evine giderler.

10. Karaağaç Alevilerinde Defin Sonrası Ritüeller

Mezarlık dönüşü misafirler, cenaze evine gelirler. Bir kısım mezarda iken komşular ve yakınlar, cenaze evinde yemek hazırlığı yaparlar. Burada dikkat edilecek husus, cenaze sahiplerinin kesinlikle iş görmeyeceği hususudur. Sadece yemek değil, hastanın ölümünden itibaren ilk üç gün hiçbir iş görmezler. Sadece kendilerini cenazenin acısı ile baş başa bırakırlar. Bütün işler komşu, akraba ve yakınlar tarafından görülür (Metin, 2010: 99). Nusayri kültüründeki ölüm gelenekleri, ölü evinin kırsal alanda veya şehirde yaşamasına göre farklılıklar göstermektedir. İlgili kültürde ölü helvası, üç, beş, yedi, kırk ve elli iki mevlütleri okutulmaktadır. Mevlütlerde, ailenin ekonomik durumuna göre yemek veya birtakım ikramlar (kek, meyve suyu, vb.) yapılmaktadır. Kurulan taziye çadırlarında okunan mevlütlerde hiyerarşik bir sıralama ve saygınlık önemlidir. Bu bağlamda yaşlı hocalar çadıra geldiğinde herkes ayağa kalkarak hocanın elini öper. Söz konusu kültürde çadıra gelen yaşlı veya gençlerden Kur’an okumayı bilenlerin Kur’an okuması bir gelenek hâlini almıştır. Cenaze sahipleri, toplumun genelinden maddi ve manevi büyük destek görür. Uzun bir müddet yalnız bırakılmaz ve ev işleriyle uğraşmalarına fırsat verilmez. Komşular, bu acılı günlerinde ölü sahibine iş yaptırmadıkları gibi onları yalnız bırakmamaya da çalışır. Özellikle komşunun birisi gelmeden orada bulunan başka bir komşu çekip gitmemesi artık bir âdet hâline dönüşmüştür. Yedinci güne gelindiğinde yas ve üzüntüde nispeten de olsa bir düşüş görülmektedir. Yani yedinci günden sonra ev halkının özellikle yaşlarını azaltabilmek adına ev veya dışarı işleriyle meşgul olunması sağlanır. Bu süreç bir nevi sosyal hayata kalındığı yerden devam edilmesi anlamına gelmektedir. Bu noktada yapılan gözlemler neticesinde ölüm hadisesinde birincil ilişkilerin hâkim olduğu Nusayrilerde sosyal dayanışma, diğer mezhep ve inanışlara göre daha üst seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Bu konuda yine inanç önderlerinden Şeyh Hüseyin Şanlı’nın verdiği bilgi ise şöyledir: “Alevi kültüründe önceleri cenazenin defininden sonra bütün cemaat dönüşte cenaze evine gelir, hâli vakti iyi olanlar, cemaate yemek verirlermiş. Akabinde Kur’an okunup dua edildikten sonra herkes evine dağılırmış. İnanç önderleri şeyhler tarafından böyle acı günlerde cenaze sahiplerinin maddi, manevi rahatlığını

düşünerek cenaze dönüşü bu tür uygulamaların son bulması yönünde telkinlerde bulunulmuştur. Definden sonra Arap Aleviler, özellikle başsağlığı ziyaretleri hususunda çok duyarlıdır. Önceleri yedi günün her saatinde baş sağlığına gidilir ve uzun süre oturulmuş. Gün boyu konuklarını ağırlama telaşı cenaze yakınlarını çok yormaktaymış. Bu uygulamanın cenaze yakınlarını rahatlatacak bir şekilde düzenleme isteği dillendirildikten sonra başsağlığı ziyaretlerinin belirli kurallara bağlandığı görülmüştür. Yapılan yeni düzenlemelerle ilk olarak yedi gün olan başsağlığı süresi kırsal bölgelerde üç gün, şehirlerde ise iki günle sınırlandırılmıştır. Gün boyu gidilen başsağlığı ziyaretlerine öğleden ya da ikindiden sonra belli saatler arasında yapılma hususiyetine özen gösterilmiştir. Başsağlığı ziyaretlerinde en belirgin yapı Kur'an-ı Kerim'in okunup dua edilmesidir. İnanç önderleri ve Kur'an okumasını bilen halktan kişiler tarafından okunan Kur'an-ı Kerim ve aralarda yapılan dinî sohbetleri cemaat, huşu içinde dinler. Başsağlığında erkeklerle kadınlar kesinlikle ayrı yerlerde otururlar. Başsağlığının amacı cenaze sahiplerini bu acı günlerinde yalnız bırakmayıp teselli etmek ve ölünün ruhuna dua etmektir. Başsağlığı için cenaze evine gelen kişi, Kur'an okunuyorsa sessiz bir şekilde boş bulduğu bir sandalyeye oturur. Kur'an-ı Kerim okuyan kişi tasdikle okumasını bitirip Fatiha okuttuktan sonra kalkıp gitmek isteyenler çıkışta bekleyen cenaze sahiplerine başsağlığı dileyip cenaze evinden ayrılır.”

Geleneksel Türk dini inanışlarından günümüze kadar ulaşan diğer bir uygulama ise toplu hâlde yapılan mezar ziyaretleridir. Türkler ölülerini gömdükleri yerlere sin, kâbir, kesene, mola, meşhed, vs. adlar vermişlerse de en yaygın kullanıma sahip olan mezar ve mezarlık kelimesidir. Ziyaret edilen yer anlamına gelen mezar ve mezarlıklar, bütün Türk dünyasında arife ya da dinî bayram günlerinde halk tarafından topluca ziyaret edilmektedir. Bu durum, bir yandan ölüler kültü ile ilişkili olduğu gibi türbe, tekke, yatır, dede mezarları vs. ziyaretleri ise doğrudan atalar kültü ile bağlantılıdır (Güngör, 2007: 2). Nusayrilerde ölü, toprağa verildikten bir gün sonra sabahın erken saatlerinde (dört beş sularında) ölünün yakınları olan kadınlar ve erkekler tekrar mezara gider ve buhur yakıp Kur'an okurlar. Bu ara mezarın yanında üstünde veya yakınında ağlanması günah kabul edildiğinden mezarlık ziyaretlerinde ağlamamaya özen gösterirler. Huşu içinde dinlenen Kur'an-ı Kerim okunup dualar edildikten sonra halk, mezarlıktan ayrılır. Önceleri üç gün olan ve adına 'hadıra' (Aslan, 2009: 76-77) denilen mezar ziyaretleri definden sonraki gün ve yedinci günle sınırlandırılmıştır. Fazladan yapılan mezar ziyaretlerine sadece aile yakınlarının katıldığı bilinmektedir. Yedinci güne kadar komşu ve akrabalar cenaze evine yemekler hazırlayıp getirirler. Başsağlığı günleri geçtikten sonra uzaktan gelen ya da geç haberi olan ziyaretçiler kabul edilir.

11. Arap Alevilerde Yas Tutma Geleneği

Anadolu'nun genelinde olduğu gibi, yakınlarını veya sevdiklerini kaybedenlerin duydukları acı ve kederin doğal bir sonucu olarak ölüye ağlamak geleneği (Kalafat, 1998: 150), "Yas" âdetleri ve törenlerine, birbirinden birtakım farklılıklar arz etseler de, dünyanın her tarafında rastlanmaktadır. Nitekim eski Türkler'de "yuğ törenleri" adı verilen uygulamalara büyük önem verilmekteydi (İnan, 1995: 118-120). Arap Aleviler, ölen kişinin kadın veya erkek olmasını ayırt etmezken genç bir kişinin ölümüyle yaşlı bir kişinin ölümünü farklı karşılarlar. Genç birinin ölümü, yaşlı birine göre daha çok üzüntü ve keder bırakmaktadır (Aslan, 2009: 78). Yas, ölünün kırkinci gün yemeğinin verilmesiyle sona erer (Selçuk, 2004: 212; Küçük, 1995: 122). Ölümün özellikle üçüncü, yedinci ve kırkinci günü hayır yemeği verilir (Yaman, 1999: 35). Yas, "toplum tarafından, bizim için önemli olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybıyla duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içinde ifade etmektedir. Toplumsal bir kurum niteliğinde olan yasla ilgili âdetler; bu âdetlere bağlı işlemler ve kaçınmalar, acı çekenin belli etme, belirli bir süre yeni durumuna alıştırmaya, acısını azaltmaya ve giderek bu durumdan çıkarılma amacına yöneliktir." (Örnek, 1971: 81). Cenaze evinde yas tutulur. Bu yasa komşular da uyar. Cenaze evinde yedi gün yemek pişmez. Yemekleri komşular getirir. Müzik dinlenmez, televizyon açılmaz. Erkeklerde 40 gün sakal kesilmez. Definden sonra yedi gün boyunca güneş doğmadan mezara gidilir ve dua edilir. Buna vahde denir. Vahde uygulaması üç gün olarak Sünnilerde de vardır. Yine definden bir hafta sonra yedinci gün kurban kesilir. Mevlit okutulur, kadınlı erkekli mezara gidilir. Buna da hadıra denilir. Ölünün 40'ında, bayramlarda ve ölüm yıldönümlerinde mezara ziyarete gidilir (Tümer vd, 1997: 193). Karaağaç'taki Alevi Nusayriler için de zikredilen yas âdetleri geçerliliğini bütün titizliği ile korumaktadır. Sevdikleri bir aile efradının vefatından sonra yakınlarının acısı üzüntü ve gözyaşı olarak tezahür eder. Yas tutma, içten gelen bir duygu olduğu için belli kuralları yoktur. Ölünün birinci dereceden yakını olan kadınlar, sevdiklerini kaybetmenin acısıyla cenazenin kaldırılma sürecinde ağlaşırlar. Ağlayıp gözyaşı dökmek mezar ziyaretlerinde de yaşanır. Ölümün yüce Allah'ın emri olması sebebiyle isyan etmemek için ağlama her zaman düzeyli olur. Dövünme, isyan etme gibi hâl ve hareketlere halk ve büyükler tarafından izin verilmez. Kadınların yas tutma süresince siyah renkte elbiseler giymeleri ve başörtüleri takmaları, hüznü bir şekilde davranmaları, gülüp eğlenmemeleri, evlerine kapanmaları yas tuttuklarının işaretidir. Erkeklerin yas tutma şekli ise hüznü hâlleriyle tıraş olmaları, eğlenmemeleri ve gezmeye çıkmamaları yaslı olduklarının işaretleridir. Yas tutma süresinin sınırlaması olmamakla beraber ölü yaşlı ise kırk gün, genç ise bu süre çok daha fazla uzamaktadır. Yas süresini uzun tutan ailelerin normal hayatlarına dönmeleri için komşu ve akrabalar tarafından çaba sarf edilir.

Sonuç

Alevi kültürü için ilkler ve sonlar önemlidir. Onları önemli kılan şey ise sonuçlarıdır. Her ölüm bir sondur ve her sonun bir değeri vardır. Bu değer, yeni bir olgunun veya durumun sebebidir. Dünya hayatının edebi, ahlâkı ve fazileti, ahiretin vasfını belirlemektedir. Ahiret, ödül ve cezanın vuku bulduğu yerdir. İyiyle kötünün, hayır ve şerrin birbirinden ayrıldığı ve ebedî hayatın sürüldüğü yerdir. Bu fasılda, insanın mevkisini belirleyen şey ise dünya hayatının kıymetidir. Ölüm, haktır ve Allah'ın emridir. Dünya hayatının sonu, ahiret hayatının ise başlangıcıdır. Nusayri-lerde meftanın yönünün kibleye çevrilmesi, yıkanması ve mezara kadar taşınması ve gömülmesi İslami kurallara göre yapılmaktadır. Yıkama, taşıma ve gömme me-rasimlerini belirleyen ananeler, dini kurallara göre şekillenmektedir. Ölü yakınları-nın bu acı günü sabır ve sebatla geçirmeleri için halkın ziyaretleri, yedi gün boyunca okunan Kur'an ve yapılan ibadetler, İslam dininin kuraları mucibince yapılmaktadır. Resulallah'ın ve ehlibeytinin hayatı ve anlayışları Arap Alevilerinin geleneklerinin oluşmasında önemli bir yer teşkil eder. Cenazelerin gömülme şekli ve cenazede kı-lınan namaz, namaz sonrasında okunan dualar ve taziye evindeki uygulamalar bu anlayışa uygundur. Yedinci günde daha sonraları da bayramlarda ve ölüm yıldönüm-lerinde yapılan kabir ziyaretleri bu anlayışın tezahürüdür. Yedinci günde dağıtılan hirise de dinî bir değer ve anlam taşımaktadır.

Son söz, Alevilerin ölü gömme adetleri, İslami bir anlayışa göre yapılmakta-dır. Gelenek ve görenekleri de belirleyen en önemli unsurun da din olduğu unutul-mamalıdır.

Sonnotlar

- ¹ Şeyh Hüseyin Şanlı bu ayetin Kehf 18/110 olduğunu ifade etmiştir.
- ² Şeyh Hüseyin Şanlı bu ayetin Nahl 16/97 olduğunu dile getirmiştir.
- ³ Şeyh Hüseyin Şanlı bu söz için Sahihü'l Buhari Rikak 42 ve Sahihü'l Buhari Zühd 5 kaynaklarını referans göstermektedir.
- ⁴ Şeyh Hüseyin Şanlı busözün İmam Er-Rıza'nın sözü olduğunu vurgulayıp kaynak olarak Muhammed Bâkır Meclisi, Bihar'ul- Envar, c. 78'i göstermektedir.
- ⁵ Şeyh Hüseyin Şanlı bu ayetin Araf 7/34 olduğunu ifade eder.
- ⁶ Şeyh Davut Tümkiye bu söz için Nahl Celâluddin Suyuti, el-Câmiu's-Sagîr, I-II, Beyrut 1981, 2/12, Hadis No:1201'i kaynak olarak belirtmiştir.
- ⁷ Belde belediyeleri mezarı bedava vermektedir. Merkez şehir belediyesi ise mezarı belli bir fiyat karşılığında satmaktadır.
- ⁸ Şeyh Hüseyin Şanlı bu söz için Ahmed Bin Abdilleh El Asbahani, Hilyetü'l-Evliya ve Tabakatü'l Esfiya, Kahire, c.8, s.78'i kaynak göstermektedir.

- ⁹ Şeyh Hüseyin Şanlı bu ayetin Maide 5/6 olduğunu ifade eder.
- ¹⁰ Şeyh Haşim Tümkaya bu söz için Müslim, Cenâiz, 52-57, Hadis No: 945'i kaynak göstermiştir.
- ¹¹ Şeyh Hüseyin Şanlı bu söz için Tirmizi, Muhammed b. İsa, el-Camiüs-Sahih, Beyrut 1987, Cenaiz, 37, HadisNo: 1023'ü kaynak göstermiştir.
- ¹² Şeyh Hüseyin Şanlı bu söz için Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, c.4, s.371, Beyrut 1991'i kaynak olarak göstermiştir.
- ¹³ Şeyh Hüseyin Şanlı bu söz için Ahmed Bin Hanbel, Müntehab Kenzülümmal Hamişi Müsnedi Ahmed, c.1, s. 221 – 222'i kaynak olarak göstermiştir.
- ¹⁴ Taha 20/55.

Kaynakça

- ARTUN, E. (2010). *Türk Halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ASLAN, C. (2009). *Fellahlar'ın Sosyolojisi*, Adana: Karahan Yayınları.
- BÜLBÜL, D. (2006). *Düziçi'nde Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm)*, Niğde Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Niğde: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇİFTÇİ, Ş. (2011). *Alevi- Bektaşî Kültüründe Hadis*, Isparta: Hilal Ofset.
- ENGİN, İ. (1998). *Tahtacılar*, İstanbul: Ant Yayınları
- GÜNGÖR, H. (2007). *Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: KTB Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1990). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnanıcının İzleri*, Ankara: Berikan Yayınları.
- KALAFAT, Y. (1998). *Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ta Eski Türk Dini İzleri*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KALAFAT, Y. (2010). *Ulucanlar*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KÜÇÜK, A. ve KÜÇÜK, M. A. (2009). *Türkistan'dan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşîlik*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- KÜÇÜK, M. (1976). *Horasan'dan İzmir Kıyılarına Cemaat-ı Tahtacıyan*, İstanbul: Horasan Yayınları.
- METİN, İ. (2010). *Alevilikte Cenaze Kaldırma*, İstanbul: Parşömen Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- ÖRNEK, S. V. (2000). *Türk Halk Bilimi*, Ankara: KTB Yayınları.
- ÖZDEMİR, İ. (2011). *Yazılmayan Alevilik*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- SELÇUK, A. (2004). *Tahtacılar*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- TÜMER, G. ve KÜÇÜK, A. (1997). *Dinler Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınları.
- TÜRKAN, H. K. (2012). "İskenderun Mezar Taşı Sözleri üzerine Bir İnceleme", Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Ankara-Turkey
- YAMAN, M. (1999). *Alevilikte Cenaze Hizmetleri*, İstanbul: Can Yayınları.

<http://www.alevibektasi.org>

Kaynak Kişiler

Şanlı, Hüseyin, (46), 2012, Karaağaç, İskenderun, Hatay.

Tümkaya, Davut, (54), 2012, Nardüzü, İskenderun, Hatay.

Tümkaya, Haşim, (32), 2012, Nardüzü, İskenderun, Hatay.